

ISSN: 2149-3979

ilahiyat akademi

yl: 2019 sayı: 9

altı aylık uluslararası akademik araştırma dergisi

AHLÂK

The Journal of Theological Academia

year: 2019 issue: 9 a bi-annual international journal of academic research

Anlam ve Eylem Olarak Şefkat Kavramı

Recep ERTUĞAY*

Özet

Kavram, bir şeyin dilden bağımsız varlığıdır. Bu varlık duruma göre dış dünyada ve ona bağlı olarak zihinde bulunmaktadır. Bir davranış düzeni olarak İslâm Ahlâkı, kavramları ve ıstılahlarıyla birlikte teorik olarak, ortaya konulup sonra uygulanmış bir sistem değildir. Vahiy önce Hz. Peygamberin şahsında etkin olmuş; çeşitli zamanlarda değişik vesilelerle nazil olan ayetler onun hayatında insicamlı bir bütün teşkil etmiştir. Hz. Peygamberin etrafındaki insanlar vahye; hem lisanı haliyle (Kur'an-ı Kerim) hem de bilfiil hayat/rol model (Sünnet-i Nebî) olarak bu bütünlük içerisinde şahit olmuşlar ve bunu da bir hayat tarzı olarak üstlenmişlerdir.¹ Böylece dilden ve fiilden bağımsız olduğu ifade edilen kavram/anlam/murat, eyleme ve söyleme dönüşmek suretiyle somutlaşmıştır. Şefkat kavramı ile ilgili olarak düşündüğümüzde durum şu minvaldedir. Allah, 'Müşfik' olunmasını vahyetmiş, Hz. Peygamber bu emri, gereğini yerine getirmek ve tatbikatını göstermek üzere yaşama/sünnete dönüştürmüş, Sahabe-i Kiramın da aynı minval üzere Rasûlullâh'a ittiba etmesiyle bu içerik 'şefkat' olarak isimlendirilmiştir.

Bu isimlendirmenin süreçleri, -şefkat kavramının anlamı ve bu anlamın ıstılah/terim haline dönüşmesi- irdelenirken; kavramın, Arap Dilinde, Kur'an'ı Kerim'de ve Hadislerdeki kullanımı ele alınmak suretiyle isabetli bir sonuca varılabilir. Bu nedenle, şefkat kavramını Arap dili açısından inceleyeceğiz. Şefkati emretmesi, öğretimi ve eğitimine kaynaklık etmesi nedeniyle de Kur'an'daki ifadesine bakacağız. Uygulama sahasına inışı, hayata aksedişi Hz. Peygamberin anlayıp anlamlandırması yönüyle de Hadislerde yer alış biçimini ele alarak kavramı tanımaya/tanıtmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Sünnet, şefkat, kavram, anlam, eylem

The Concept of Compassion as a Meaning and Action

Abstract

A concept is the existence of something independent of language. This being is present in the external world and in the mind depending on the situation. Islamic Morality as a system of behavior is not a system which has been put forward and applied together with its concepts and perspectives. Revelation initially became effective in the person of the Prophet; the verses, which were used for various occasions at various times, constituted a coherent whole in his life. The people around the Prophet witnessed the revelation both as their language (Quran) and as a real life / role model (Sunnah) in this integrity and adopted it as a life style. Thus, the concept/meaning/aim, which is stated to be independent of language and verb, was embodied

* Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, recep.ertugay@atauni.edu.tr.

¹ Tahsin Görgün, Cafer Sadık Yaran, Aliye Çınar, Enver Uysal, *İslam Ahlak Esasları*, ANÜ, Yay., 2015. 66.

by being transformed into action and discourse. When we think about the concept of compassion, the situation is as follows. Allah ordered man to be affectionate, the Prophet implemented this order in life / sunnah to fulfill the necessity and to demonstrate his practice, and this content was named as 'compassion' as the Companion of the Prophet obeyed Him.

When the processes of this nomenclature - the meaning of the concept of compassion and the transformation of this meaning into a term- are examined, it can be possible to reach an accurate conclusion by studying the use of the concept in the Arabic language, the Qur'an and the hadiths. Therefore, we will examine the concept of compassion in terms of the Arabic language. We will also study it in the Qur'an as It commands compassion, and is a source of teaching and training. We will try to recognize / introduce the concept by considering the way of its taking place in the hadiths in terms of its reflection in life and the Prophet's understanding and meaning.

Keywords: Sunnah, compassion, concept, meaning, action

ANLAM OLARAK ŞEFKAT

"Şefkat" sözcüğü, 'ş-f-k'/"شفق" kökünden türemiş, Arapça bir kelimedir. Kelimenin, "أَشْفَقَ،" "شَفِيقٌ، يَشْفِقُ، شَفَقًا، فهو شَفِيقٌ، والمفعول مَشْفُوقٌ" "مُشَفَّقٌ" "مُشَفَّقٌ" "شَفِيقٌ"، "الشَّفَقَةُ"، "شَفِيقٌ" "شَفِيقَاتٌ"، "شَفِيقَةٌ"، "شَفَقَاءٌ" şeklindedir.

Sözcük olarak; 'korkma,' 'sakinma,' 'birinin olumsuzluklarla karşı karşıya gelmesinden rahatsız olma,'² 'endişelenme,'³ 'merhamet etme,' 'bağışlama,' 'cezasını affetme,' 'tasalanma,'⁴ 'mal varlığının azalmasından korkma,' 'korkuya ileten sevgi,' 'koruma,' 'himaye,' 'hüzünlenme,' 'ince kalpli olma,' 'seyrek örgü,' 'narın dokuma,'⁵ 'rüzgârın şiddetli esmesi,'⁶ manalarında kullanılır.

'Korkuyla sakinma,' 'bir kimseyi bir zarar dokunması korkusuyla severek himaye etme,' 'korku ve himayenin bir arada veya ayrı ayrı olması,' 'kişinin ıslahını gerçekleştirmek için hırsıyla çaba gösterme,'⁷ 'Güneşin aydınlığından kalanlar,'

² İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, *Lisânü'l-Arab*, Dâr Sâdir, Beyrut 1956, X, 170.

³ Ahmet Rıza, *Mucemi Metni'l-Luğa*, Dar-ı Mektebi'l-Hayat, Beyrut tsz., III, 344.

⁴ Serdar Mutçalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, Aralık Yay., İstanbul 1995, 450.

⁵ Zebîdi Ebu'l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed, *Tacü'l-Arus Min Cevahiri'l-Kamus*, thk., Abdu's-Settar Ahmet Ferac, Daru'l-İhya'i-Türasi'l-Arabiyye, Lübnan, 1965, XXV. 509.

⁶ Vühayb b. Ahmed Diyab, *Tekmiletü Mucemi Tacü'l-Arus*, Dimeşk, 1992, 170.

⁷ "شفق" (şefak) Kötü ve kemter şeye itlak olunur; yukâlû: "شيء شفق اي رديء" Ve gündüze itlak olunur, nehâr manasına. Havf, ihtiraz, mihr ve merhamet manalarıdır. Bu iki mana müttehit olarak istimal olunur ki bir kimseye bir kerihle hululünden havf ve hazer ederek onu esirgeyip mihr ve rikkat eylemekten ibarettir. Mülâhhası havfa muhtelid inayettir. "اختلاط الضوء بسواد الليل" manasıdır. "شفقة" dahi bu manayadır. Fetahatle tekülû: "لي عليه شفق و شفقة اي خوف ورحمة ورقة" ve gâh olur ki yalnız havf manasında ve yalnız mihr ve rikkat

'Güneşin gurûba girmesi ile oluşan kızılık,' 'fecr,' 'sabah,' 'gündüz,'⁸ 'elbiseyi kırmızımsı renge boyama,'⁹ kelimenin diğer anlamlarıdır.

Bunlara ilaveten, 'acımak, acıyarak sevmek, başkalarına gelen derin felaketlere üzülmek, herkesin sıkıntıdan kurtulmasını sağlamak,'¹⁰ 'esirgeyerek sevmek,'¹¹ 'karşılık beklemeksizin yardım etmek, 'yürekten muhabbet beslemek,'¹² 'acıma koruma duygusuyla karışık olan sevecenlik,'¹³ 'canlılara karşı acıma merhamet etme duygusu'¹⁴ gibi çeşitli anlamlar taşımaktadır.

Kelime, Kur'an'ı Kerim'de şefkat şeklinde olmasa da aynı kökten değişik kalıplarda on bir ayrı ayeti kerimede geçmektedir. Türkçeye aktarılırken genellikle 'korku' anlamı verilmiştir. Müminlerin, kıyamet gününün dehşetinden ve Allah'ın azabına sebep olabilecek *isyana* düşmekten korkup sakınmalarından,¹⁵ kendileri ile birlikte sorumlu oldukları aile fertleri için de bu endişeyi taşımalarından¹⁶ ve fakirliğe düşme korkusundan¹⁷ bahsedilmiştir. Bir ayeti kerime ile Allah'ın azameti karşısında meleklerin korkularına;¹⁸ bir diğer ayette semavat ve arzın sorumluluk yüklenme korkusuna¹⁹ işaret edilmiştir. Zalimlerin, kâfirlerin ve mücrimlerin

manasında isti'mal olunur. Tekûlü: "خوف ولي عليه شفق و شفقة اي رحمة شفق Nâhiye ve cânib manasına muste'meldir. Cem'î "اشفاق" (eşfâk) tr. Ve mastar olur. Pend ve ush eden kimse nasihat verdiği adamın islahı babında hırs ve ikdâm eylemek mansına: Yukâlû: "شفق الناصح عليه شفقا من الباب الرابع اذا حرص علي اصلا حه وهو مشفق وشفيف" "شفق منه و عليه" dahi bu manaya olmuş olur. الاشفاق (hemzenin kesriyle) sakınmak manasınadır; yukâlû: "شفق منه و عليه" ile silalanırsa havf manasına olup "علي" ile olursa mihr ve inâyet manasına olur. Asım Efendi Seyyid Ahmet, *Kamus Tercümesi*, TYEKB, Yay., İstanbul 2013, IV, 4044; Firûz Âbâdî, *el-Kamûsü'l-Muhit*, İhya'u-Türası'l-Arabî, Beyrut 1991.

⁸ Hayrettin Karaman, Mustafa Çağırıcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadarettin Gümüş, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB Yay., Ankara 2007, II, 556.

⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, V. 45; Zebîdî, *Tacü'l-Arus*, X, 179.

¹⁰ Mustafa Nihat Özön, *Osmanlıca Türkçe Sözlük*, İnkılap Yay., Ankara 1979, 4787.

¹¹ Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, Vadi Yay., Ankara 2001, 1230; Şemseddin Sâmî, *Kamus-i Türkî*, Çağrı Yay., İstanbul, 2001; Fikret Karaman, İsmail, Karagöz, İbrahim Paçacı, Mehmet Canbulat, Ahmet Gelişgen, İbrahim Ural, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay., Ankara 2010, 614.

¹² Hasan Akay, *İslami Terimler sözlüğü*, İşaret Yay., Ankara 1995.

¹³ Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yay., Ankara 2003, 708, 709.

¹⁴ Karaman Fikret, vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 614.

¹⁵ "... يَسْتَعْجَلُ بِمَا آذَيْنُ لَا يُؤْمِنُونَ بِمَا وَالَّذِينَ... 21. Enbiya: 49; "Onlar kıyametten ürperdi duymaktadırlar." 21. Enbiya: 49; "...وَهُمْ مِّنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُونَ" "...Ona inanmayanlar onun çabuk gelmesini isterler. İnananlar ise ondan korkarlar ve onun gerçek olduğunu bilirler..." 42. Şura: 18; "...وَالَّذِينَ هُمْ مِّنْ عَذَابِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ" "...İnananlar Allah'ın azabından korkarlar." 70. Mearic: 67; "...إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِّنْ عَشِيَّةٍ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ" 23. Mümin: 57.

¹⁶ "...فَالرَّابِعُ إِذَا كُنَّا قَبْلَ بِي أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ" 52. Tûr: 26.

¹⁷ "...أَشْفَقْتُمْ أَنْ تُغْنَمُوا بَيْنَ يَدَيْ جُنُودِكُمْ صَدَقَاتٍ..." "...Gizli konuşmanızdan önce sadaka vermektan korktunuz mu? ..." 57. Mücadele: 13.

¹⁸ "...هَٰؤُلَاءِ هُمْ مِّنْ عَشِيَّةٍ مُّشْفِقُونَ" 21. Enbiya: 28.

¹⁹ "...فَأَتَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ..." "Şüphesiz biz emaneti göklere, yere dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler..." 33. Ahzap: 72.

ahiretteki akıbetleriyle yüzleştikleri an yaşayacakları korkularına²⁰ vurgu yapan ayetlere ilaveten, Kıyame Suresinde de zamanın bir kesiti olarak şafak kastedilmiştir.²¹

Ayeti kerimelerde kullanımına uygun olarak, 'ş-f-k'/'شفق' kavramı, hadislerde de 'güneşin batışı ardından oluşan kızılık',²² 'güneşin doğuşundan önceki aydınlık'²³ 'şefkatli olmak'²⁴ 'olumsuz bir akıbetle yüz yüze kalmaktan korkmak, çekinmek'²⁵ anlamında geçmektedir.

Verilen anlamları birbirleri ile ilişkileri açısından dört grup halinde tasnif etmek mümkündür.

1. 'Korkma', 'endişelenme', 'korku ile meyletme, 'koruma'.
2. 'Sevme', 'ıslahına düşkün olma', 'sevgi ile meyletme', 'himaye etme'.
3. 'Hüzünlenme, 'yufka yürekli' ve 'narin olma', 'yumuşak davranma'.
4. 'Güneşin batışı sonrası oluşan kızılık', 'güneşin doğuşu öncesi oluşan kızılık', 'şafak', 'sabah'/'gündüz'.

20 "...وَوَضِعَ الْكِتَابَ فَتَرَى الْمُخْرِمِينَ مُشْفِقِينَ 22: سُورَةُ 42: "...zalımlerin korkudan titrediklerini görürsün..." 42. Şura: 22; "...تَرَى الظَّالِمِينَ مُشْفِقِينَ... 49: كَهْفُ 18: "... Artık günahkârları, onda olanlardan dolayı korkar kimseler görürsün..." 18. Kehf: 49.

21 "فَلَا أَقْسِمُ بِالشَّفَقِ" 48. İnşikak: 16.

22 "...والغرب إذا غربت الشمس والعشاء إذا غاب الشفق إلى ثلث الليل... " "Akşam, güneş batınca, Yatsı, kırmızılığın (akşam şafağının) kaybolmasından itibaren gecenin üçte birine..." Malik b. Enes, Ebû Abdullah el-Asbahî el-Himyârî, *Muvatta-i Mâlik*, Thk., Muhammed Fuad Abdülhâk, Dâru'l-Hadîs, Mısır, 1999. Vukûtu's-Salât, 6, 23; "وَصَلَّى بِي الْعِشَاءَ" Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, Thk. Muhammed Nasiruddin Elbânî, Dâr'u İbnü'l-Hazm, Beyrut 2005. Salât, 2, 3, 5, 10; Ebû İsâ Muhammed bin İsâ, et-Tirmizî, *Sünen*, thk., Beşâr b. Avâd, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1996. Salaât, 113, 115, 394; Nesâî, Ebû Abdurrahman b. Şuayb, *Sünen*, thk., Çağrı Yay., İstanbul 1981, Vakitler, 7, 10, 12, 15, 21, 29, 45; İbni Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed bin Yezîd, el-Kazvînî, *Sünen*, thk., Muhammed b. Salih Râcî, Beyt'il-Efkâri'd-Düvelîyye, Riyâd, tsz. Salat, 1; Ahmed Muhammed b. Hanbel, *Müsned*, thk XIX, 322, Şuayb el-Arnaûdî, Âdil Mürşîd, Müessesetü'r-Risâle Yay., Beyrut, 1995-1416, XIX, 322.

23 "...Cuma günü, şafaktan güneş doğuncaya kadar..." Muvatta, Cuma, 16; Ebû Dâvûd, Salât, 201; Nesâî, Cuma, 45.

24 "...وَأَشْفَقُ عَلَيْهِ... مِنْ غَيْرِهَا..." "Annesi çocuğundan daha şefkatlidir." Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil,

Sahîhu'l-Buhârî, Çağrı Yay., İstanbul, 1981. Nafaka, 4;

"...Müslümanın...شفقة المسلم على المسلم..." Tirmizî, Kıyamet, 48, "...Anne babaya şefkatli..." Tirmizî, Kıyamet, 48, "...شفقة على الوالدين..." Müslümana şefkati..." Tirmizî, Birr, 17; "...فَأَشْفَقَ الثَّامِرُ عَلَى عُثْمَانَ فَلَمَّا مَاتَتْ زَيْنَبُ..." "Zeynep öldüğünde İnsanlar Osman'a acıdı..." Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, IV, 31.

25 "...Amr b. el-Âs (r.a.)den demiştir ki; "Zâtü's-selâsil gazvesinde iken soğuk bir gecede ihtilâm oldum. Gusledersem helak olacağımdan korkup teyemmüm ettim..." Ebû Dâvûd, Taharet, 124, "...فَيَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى مَلَاكِنَهُ انظُرُوا إِلَى عَبْدِ رَجْعٍ رَغِبَةً فِيمَا عِنْدِي وَشَفَقَةً مِمَّا عِنْدِي حَتَّى أَهْرِقَ دَمَهُ..." (Şu) Kuluma bakınız! Benim yanındaki sevaba rağbet edip yanındaki (âzabdan) korkarak (tek başına düşmanla savaşmak için) geri döndü..." Ebû Dâvûd, Cihat, 36, Haraç, 33; "...فَاكُلُوا مِنْهُ فَاشْفَقُوا..." "Ondan (haremden av eti) yediler fakat çekindiler..." "Aşafca menha..." "Bundan korktuk..." Nesâî, Tahrimü'd-Dem, 2; "...فَأَشْفَقْتُ أَنْ يَكُونَ مَعْصِيَةً..." "Saygısızlık etmekten korktum..." Nesâî, İstiaze, 1. "...ولا أرض ولا رباح ولا جبال ولا بحر إلا وهن يشفقن من يوم الجمعة..." "Yer, dağlar, rüzgâr ve deniz korkarlar..." İbni Mâce, İkâme, 79; Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, XXIV, 315.

EYLEM OLARAK ŞEFKAT

Anlam alanında yaptığımız tasnifte bir grupta yer alan kelimelerin, kişiyi şefkat eylemine yükselten basamaklar olduğunu düşünmekteyiz. İlk basamakta duygu yönüyle ilk adım atılıp ardından gelenlerle bir üst seviyeye geçilir ve son basamakta 'şefkat', eylem olarak gerçekleşir. Birinci basamak şefkatin mübtedası, son basamak müntehasıdır. Grupta yer alan kelimeler arasındakine benzer bir ilişki maddeler arasında da oluşmaktadır. Her bir madde eyleme gidişin bir aşamasını meydana getirmektedir. İlk madde ile insanın derununda basıncın yükselmesi, son grupta da dışa taşarak alçak basınca doğru meltem kıvamında esmek suretiyle²⁶ serinliğin sağlanmasıdır. Birinci madde ile mukaddime yapılmakta dördüncü madde ile sonuca ulaşılmaktadır

İlk grupta yer alan, 'korkma', 'endişe taşıma', 'koru ile meyletme', 'koruma' tariflerinde 'koru' vurgusu ön plana çıkmaktadır. Ayet ve hadislerde de aynı minval üzere yaygın bir kullanımı olduğunu görmekteyiz.

Korku, bir tehlike veya tehlike düşüncesi ve olumsuz bir akıbetle yüz yüze gelme ihtimali karşısında duyulan kaygıdır.²⁷ İlk bakışta 'korkunun şefkatle ne ilişkisi olabilir?' sorusu zihinlerde belirlemektedir. Biraz düşünüldüğünde ilişkiyi tespit etmenin zor olmadığı görülür. Zira insan; kendisi, çevresi, sahip olduğu ve değer verdiği her bir varlık için endişe taşır. Bu nedenle müteyakkız olur. Olumsuz ihtimallere karşı tedbir alır. Örneğin, hastaneye muayene için giden hasta ya da onun yakını tahlil sonuçlarını korku içerisinde bekler. Ameliyathane önünde bekleyenlerin kaygısı da böyledir. Hâkimin huzuruna çıkan suçlu ya da suç isnat edilmiş kimse ceza alma endişesi ile titrer. Kişi ayağına diken batır korkusuyla yürüyüşüne dikkat eder. Hayat yolculuğunda dikenlere maruz kalma ihtimali korkuya sebep olur. Bu korku, kişiyi korktukları adına, adım atmaya ve adımını dikkatle atmaya iter.

Mümin için hayat, dünya ile sınırlı da değildir. Ahiret tarafı da hesaba katılır. Hesaba çekilmeden önce kendini hesaba çekmek suretiyle²⁸ "...yarım için hazırladıklarına bakar..."²⁹ Ahiret azabından korkarak sorumluluğunun gereğini yerine getirmek üzere nefesine, ailesine ve çevresine sahip çıkar. Bu sahip çıkış, korku ve inayetin birlikteliğinden, "*çoban olma ve riayetindekilerden mesul olma*"³⁰ bilincinden neşet eder. Sorumluluk konumunda olanlar, sorumlulukları altında bulunan kesimlerin olumsuz akıbetle düşmesi korkusunu içinde barındırır. Bir Mümin kendine bakan gözlere, uzanan ellere, ahu efgâna bigâne kalamaz. Ahiret hesabı endişesi ve kendinin de bu akıbetle düşebilme ihtimali onu korkutur. Bu durum

²⁶ Şefkatin kök olarak dayandığı fiil olan "شَفَقَ", kelimesine 'rüzgâr esintisi' anlamı da verilmiştir. Vüheyb, 170.

²⁷ Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük, Erişim Tarihi: 17.02.2016, <http://www.tdk.gov.tr>.

²⁸ İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmâdü'd-Dîn, İsmail b. Ömer, *Hadislerle Kur'an Tefsiri*, trc., Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, Çağrı Yay., İstanbul 1991, XIV, 7821.

²⁹ 59. Haşr: 18.

³⁰ "كُلُّكُمْ رَاعٍ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ" Buhârî, Cuma, 11, İstikrâz, 20; Cenâiz, 32.

kişinin, "...nefsine acıyarak azaptan korku ve sakınma üzere bulunma hali"³¹ kapsamında kendine de şefkat etmesidir.

Bu kısımıyla şefkat, korku, kaygı ve endişenin yoğunlaşmasıyla oluşan koruma tedbirleri olarak tarif edilebilir.

İkinci grupta yer alan 'sevme', 'ıslahına düşkün olma', 'sevgi ile meyletme', 'himaye etme' anlamlarının birbiriyle ve şefkatle ilişkisini irdeleyelim.

Sevgi, insanı bir nesneye bir canlıya veya bir kişiye yakın ilgi ve bağlılık göstermeye iten duygunun adıdır.³² Sevgi, duygununun yoğunlaşmış eyleme dönüşmesi sevilen kişiyi himaye etmeye, kanatları altına almaya, olumsuz davranışlarının ıslahını sağlayacak tedbirlere yönlendirir. "Haddi zatında şefkat, sevginin en ileri boyuta ulaşmasıdır."³³ O, doğrudan doğruya sevgiden kaynaklanır ve sevginin bütün şekillerinde mevcuttur.³⁴

'Hüzün' denilen duygu da esas itibari ile kişinin sevdiği ve bağlandığı şeyleri kaybetmesi ayrı kalması ile oluşan bir histir.³⁵ Hz. Peygamber, çok sevdiği eşi Hz. Hatice ve amcası Ebû Talip'in vefatlarına çok üzülmüş, o yıl, İslâm Tarihinde 'Senetü'l-Hüzün'/'Hüzün Yılı' olarak adlandırılmıştı.

İnsan sevdiklerinin başına gelebilecek bir olumsuzluğun oluşturacağı hüznü yaşamamak için elinden gelen gayreti koşulsuz olarak sarf eder. Şefkat duygusu sevginin şartsız koşulsuz halidir. İnsanları olumlu ve olumsuz özellikleri ile kabul etmeyi sağlar. Art niyetsiz, saf sevgidir. Muhatabın ihtiyaçlarını hissederek ona özel muamele söz konusudur.³⁶ 'Hayatta müşfik, anlayışlı bir insan rolünü oynayın' deseler bu duygunun role dökülmesi söz konusu değildir. Yapmacık şefkat olamaz.³⁷ Çünkü şefkatın, temelinde içten gelen bir sevgi bulunmaktadır.

Bu madde kapsamında şefkat; sevgi ve ilginin sevk etmesiyle oluşan eğilim ve gerçekleşen himâye olarak belirmektedir.

Şefkat bazen sevginin celp etmesi ile oluşur; bazen korkunun sevk etmesiyle meydana çıkar; bazen de sevgi ve korkunun birlikteliğinden neşet eder. Sevgi, korku, bazen de sevgi ve korkunun her ikisinin birlikteliği ile mayalanır. Kişi, canını cananı ve değerlerini sever bir taraftan da başına bir bela gelecek diye korkar. Sevgi ve korkuyla, muhafaza olma ve muhafaza etme yollarına başvurur. 'Hüzün' kavramı da sevgi ile korku arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir. Sevdiklerini kaybetme hüznüne sebep olduğu gibi korku ve endişe de hüznüne sebep olmaktadır. Sevr

³¹ Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Yay., İstanbul 1970, VIII, 5359.

³² Ahmet Fidan, Nevin Kardeş, Salih Önen, Sevgi Gökdemir, Hanifi Erkıran, Hasan Koç, Namiye Başbuğ, *Türkçe Sözlük*, Millî Eğitim Basımevi, Yay., Ankara 1979, IV, 2513.

³³ Nevzat Tarhan, *Makul Çözümler Aile İçi İletişim Rehberi*, Timaş Yay., İstanbul, 2007, 26.

³⁴ Paul Foulque, *Pedagoji Sözlüğü*, terc., Cenap Karakaya, Sosyal Yay., İstanbul 1994, 476.

³⁵ İlhan Kutluer, "Muhabet", *DİA*, T.D.V. Yay., İstanbul 2005, XXX, 388.

³⁶ 52. Tûr: 26; Ebû Dâvûd, Salât, 201; Nesâî, Cuma, 45; Tirmîzî, Birr, 17.

³⁷ Nevzat Tarhan, *Duyguların Psikolojisi*, Timaş Yay., İstanbul 2013., 98.

mağarasında müşriklerin kapıya kadar gelmeleri Hz. Ebubekir'i korkutmuştu. Hz. Ebubekir'in korkusu, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e sevgisinden kaynaklanıyordu. Peygamberimiz bu durumda arkadaşını "Hüzünlenmelüzülme"³⁸ diyerek teskin etmişti. Bu olay korkulanan başa gelmesi ile sevilenin elden gitmesinin oluşturduğu halet-i ruhiyenin aynı olduğunu göstermektedir. "اشْفَاقٌ" korkuyla karışık inayet/iyilik anlamını ihtiva eder. Annenin, yavrusunun muhtemel olumsuzluklarla karşılaşabilecek olmasından korkup şefkat kanatlarını üzerine açması durumuna benzer. Çünkü şefkat gösteren kişi, şefkat gösterdiği kişiyi sever ve onun başına gelecek şeylerden de endişe duyar.³⁹ Kelimenin, "من" edatıyla müteaddi/geçişli olduğunda havf/korku anlamı; "في" edatıyla müteaddi olduğunda ise inayet anlamı daha fazla belirginleşir.⁴⁰

Bu noktada şefkat, sevgi ve korku duygularının meczî ile meydana gelen ve öncekilere göre bir derece daha güç kazanmış koruma ve himaye etme eylemi olarak ortaya çıkmaktadır.

Şefkat, destek olma ve engel olma özelliklerini taşıması yönüyle de sevgi ve korkuyla ilişkilendirilmektedir. Zira şefkat eyleminde amaç, sevileni, istenileni, rağbet edileni var etmek, korkuları ve korkulanı yok etmektir. Bir nevi hayırları feth, şerleri def eylemidir.

Üçüncü sırada topladığımız; 'hüzünlenme', 'yufka yürekli', 'narin olma' ve 'yumuşak davranma' anlamlarının, görülen kişi ya da nesne karşısında hüzün ve acıma duygusunun kabarmasıyla etkilenme ve bu etkinin yumuşak bir davranışla sonuçlanmasıdır. Yüreğin yufkalığı ve incilmesi demek; insanın; aciz, zavallı, yardıma muhtaç bir kişiyi; bir canlıyı, bir bitkiyi, belki de bir nesneyi gördüğünde bir inilti duyduğunda, içinin sızlaması yardım etme duygularının kabarmasıdır. Şefkatin bu yönü, merhametle ilişkisinin yoğunluk kazandığı alana tekabül etmektedir. Bu hal, rahmetin şefkate evrilmesi, acıma duygusunun eylemle sonuçlanmasıdır.⁴¹ İstiklâl şairimizin beliğ ifadesi ile kanayan bir yara görünce ciğerin yanması onu dindirmek için aldırma edemeyip, ciğnenme pahasına yaraların dikkatle sarılmasıdır.⁴² Acıyı ciğerinde hissedip kalp yumuşaklığı kıvamında müdahale etme sürecidir. Bu anlam gurubu şefkat eylemine estetik boyut kazandırmaktadır. Tecvid terminolojisi ile ifade edecek olursak şefkat; mahreçleri aynı sıfatları farklı olan korku ve sevgi duygusunun idğamı, acıma duygusu ise bu idğamın ğunnesi⁴³ konumundadır.

³⁸ " ... لَا تَحْزَنُ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا..." 9. Tevbe: 40. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 181.

³⁹ Rağıb, el-İsfahanî, *Müfredat*, Trc., Abdulkaki Güneş, Mehmet Yolcu, Çıra Yay., İstanbul, 2012, 556.

⁴⁰ İsfahanî, 556.

⁴¹ Merhamet şefkat ilişkisinden ileride genişçe bahsedilecektir.

⁴² Kanayan bir yara gördüm mü yanar tââ ciğerim / Onu dindirmek için kamçı yerim çifte yerim. / Adam aldırma da geç git diyemem aldırırım. Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, T.D.V. Yay., Ankara 2010, 358.

⁴³ Yazır, Kalem Süresinin ilk harfi olan "ن" harfini, 'enini beşerin ve tanini hilkatın en ziyâde mümessili' olarak vasfetmiştir. Yazır, VIII, 68.

Dördüncü grupta yer verdiğimiz ‘güneşin batışı sonrası oluşan kızılık’, ‘güneşin doğuşu öncesi oluşan kızılık’, ‘şafak’, ‘sabah’, ifadelerinin eylemle ilişkisini açmaya çalışalım.

Akşam güneş battıktan sonra ufka düşen kızılık hassas bir dokunuştur. Esasen tül gibi rikkat ve incelik manasına gelir.⁴⁴ Şefkat de nazenin dokunuş gerektirir. O nedenle Akif, Çanakkale Şehitlerine olan şefkatini, ‘Tüllenen mağribi akşamları sarsam yarana’ dizesinde dile getirmiş. Şehidin yarasını, incitirim korkusuyla ipekten daha narin olduğunu düşündüğü ‘tüllenen mağriple⁴⁵ yani şafakla/şefkatle sarmak istemiştir.

Bir başka açıdan bakılırsa; mağripteki şafak, tutunamayacak kadar incedir ve narindir.⁴⁶ Müşfik insanların durumu da böyledir. Himaye gerektiren bir görüntü karşısında tutunamazlar. Mevcut halleri değişir. Şafağın ufka düştüğü gibi onların da kalbine ve zihnine bir şafak düşer. Üzerinden şefkat eli çekilen mazlumun hali; şafağın çekilmesinin ardından oluşan geceyle benzerlik göstermektedir. Işıksız ve ıssız kalmak suretiyle karanlığa ve soğuğa mahkûmiyet vardır. Şafak, kaybolur ve şerrinden Allah’a sığınmamız gereken gece kaplar etrafı.⁴⁷ Şefkat kaybolur, bu defa da mazlumun dünyasını karanlık kaplar. Empati ile olaya yaklaşan kalplerde ve zihinlerdeki şafak da böyledir. Bu hal, sevdiklerimizin ve desteğe muhtaç olanların düşebileceği durumun üzerine yoğunlaşmanın, hemdert olmak suretiyle aynı duyguları yaşamamanın, benzer akıbete ben de düşebilirim değerlendirmesinin, sorumluluktan kaçıldığı takdirde vicdanın zindanına mahkûmiyetin ve ahirette yüzleşilecek akibetin, insanı çepeçevre kuşatması, acının yükselmesi, korkunun yoğunlaşması ve sevginin derinleşmesi halidir. Bu yoğunluk, insanda şefkate muhtaç kesimler adına bir kıpırdanışı başlatır. Yeni bir şafağın doğuşu gerçekleşir. Bu süreç önce insanın içinde başlar. Müşfik/sıcak/aydınlık duyguların güçlenmesi ile egoist/soğuk/karanlık duygular geri çekilir. İç dünyadaki doyumluk dış dünyaya taşar. İvmesi rikkat olan bir hareket başlar. Tıpkı gecenin ardından şafağın sökmesi aydınlığın dalga dalga ve tatlı tatlı yayılması ile karanlığın son bulması gibi bir hal vuku bulur. Bu manada şafak gecenin gündüze dönüşmesi; şefkat de korkuların sevince inkılap etmesidir. Şafak doğunca zulumat, şefkat olunca zulüm yok olur.

Dördüncü grupta topladığımız açıklamalar, örneklerde verdiğimiz şekliyle kendi içerisinde şefkat süreci oluşturduğu gibi kendinden önceki maddelerin bütün vecihlerini de kapsayıcı niteliktedir. ‘Elektrik enerjisi açısından zıt kutupların, birbiri için oluşturduğu çekim gücünün etkisi ile iki kutbun karşılaşması sonucunda enerji

⁴⁴ Yazır, VIII, 5678.

⁴⁵ Tüllenen mağribi, akşamları sarsam yarana... / Yine bir şey yapabildim diyemem hâtrana... Safahat, 387.

⁴⁶ Yazır, VIII, 5678.

⁴⁷ “Bastırdığı zaman karanlığın şerrinden” ayeti kerimesinde geçen ‘ğ-s-k’ kelimesi şafağın kaybolması ardından oluşan karanlık ve soğuk olarak tarif edilmiştir. 113. Felak: 3.

ve ışığın doğması gibi,⁴⁸ sevgi ve korkunun mezc olması ile de şafak/şefkat⁴⁹ eylemi gerçekleşir. Bu eylem, rıfk ile tatbik edilmek suretiyle kemâle ermiş olur. Acıma duygusu da sevgi ve korku akımları arasında kıvamı temin eden toprak hattı gibidir.

Örneğin:

Gece öncesi şafak: Yüreğin yufkalaşması kaygılanma.

Gece: Kaygının yoğunlaşması, korkma.

Güneş öncesi şafak: Olaya yönelme.

Güneşin doğuşu: Gereken desteği sağlama.

Fakirle karşılaşma: Gece öncesi şafak

Fakirin düşebileceği olumsuz akıbete yoğunlaşma: Gece

Fakire yönelme: Güneş öncesi şafak

Fakirin elinden tutma: Güneşin doğuşu

Yetimle yüz yüze gelme: Gece öncesi şafak.

Yetimle empati kurma: Gece

Yetime sevgi ile yönelme: Güneş öncesi şafak.

Yetimin başını okşama himaye etme: Güneşin doğuşu

Şefkat-şafak birlikteliğinin konuşma diline yaygın bir şekilde yansıdığını izlemektediriz. Örneğin; acı, ıstırap ve fakru zaruret de olma durumunu açıklamak için 'hayatım zindan' deyimini kullanılır. Olumsuz değerlendirmeleri ön plana çıkaranlar 'karamsar' kavramı ile tasvir edilir. Şefkatten yoksun katı kalpli kişiler için 'kara vicdanlı' tabiri kullanılır. İstenmedik hale düşenler, 'hayatım karardı' ifadesi ile kendilerini izah ederler. Acınacak durumdan kurtulma hali 'ışığa çıkmak' olarak değerlendirilir. Elinden tutulup selâmete çıkarılanlar aynen şöyle dua ederler: 'Beni ışığa çıkardı, Allah da onu ışığa çıkarsın.'

Edebiyatımızın mahir kalemlerinden Necip Fazıl Kısakürek de "Zift dolu gözlerde karanlık kat kat... Yalnız seccademün yününde şefkat"⁵⁰ dizelerinde şefkat kavramının yumuşak dokunuş olmasını vurgulamasının yanında aydınlık anlamına da telmihte bulunmuştur.

*Sizi karanlıktan aydınlığa çıkarmak için Muhammed'i apaçık ayetlerle gönderen O dur. Şüphesiz Allah sizlere karşı çok şefkatli, çok merhametlidir.*⁵¹ Ayeti kerimesinde şefkat-şafak ilişkisinin varlığından söz edebiliriz. Ayette üç temel unsur

⁴⁸ Saffet Köse, *Genetiği ile oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, Mehir Vakıf Yay., Konya 2015, 138.

⁴⁹ "فَلَا تُقْسِمُ بِاللَّعْنَةِ" "Kasem ederim o şafaka" 48. İnşikak: 16.

⁵⁰ Necip Fazıl Kısakürek, *Çile*, Büyük Doğu Yay., İstanbul 1992, 420.

⁵¹ 57. Hadid: 9

bulunmaktadır: Karanlıktan aydınlığa çıkarma amacı, amacın gerçekleşmesi için Hz. Peygamberin gönderilmesi, üçüncü olarak da ilk iki girişimin sebebi mahiyetinde Allah'ın şefkatinin ve merhametinin belirtilmesi.

Hız. Allah, peygamberlerinin dünyadan çekilmesinin ardından karanlıkta kalan ve yolunu kaybeden insanlara tekrar tekrar peygamberler göndererek hidayet ve saadetin yollarını göstermiştir. Hz. İsa'nın yeryüzünden çekilmesi sonrasında geçen altı asırlık sürede insanlık koyu bir karanlığın girdabına düşmüştü. Kullarına rahmeti pek yüce olan Hz. Allah, insanlığı düşmüş olduğu bu karanlıktan aydınlığa çıkarma ilkelerini tebliğ etmek ve öncülüğünü yapmak üzere son peygamberi, Hz. Muhammed (s.a.v.)'i nur saçan bir kandil⁵² olarak gönderdi. Güneş ve ay için kullanılan 'sırac' ve 'münir' kavramları⁵³ Hz. Peygamber için de kullanılmıştır.⁵⁴ Bu yönüyle bakıldığında Hz. Peygamberin, karanlığın aydınlığa, gecenin gündüze dönüşümünü gerçekleştirmek üzere alemlere şefkat/şafak olarak gönderildiğini ifade edebiliriz.

Duha Suresi, vahyin fetreti ardından nazil olmuş bir suredir. Hz. Peygamber, Duha Suresi öncesine kadar devam eden inkıtai vahiy sürecinde, müşriklerin; 'sen, artık terkedildin'⁵⁵ şeklindeki serzenişlerinden ciddi şekilde etkilenmiş, sıkıntılı bir süreç yaşamıştı.⁵⁶ Bu hüznü süreç, vahyin devamı ile yerini sevince bıraktı. Surede; Hz. Peygamber'e, risaleti öncesinde; "...yetimken barındırmak, fakirken zengin kılmak, yol bilmezken yol öğretmek..." suretiyle şefkat ettiği gibi, vahyini devam ettirerek de terk etmeyip, razı olacaklarını vereceği, yarınlarını bu günlerinden güzel kılarak şefkatini sürdüreceği, vahyi ilahiden yoksun bırakmayacağı⁵⁷ mesajı verilmektedir.

Dikkat edilirse, Hz. Allah'ın, Resulüne; Peygamberlikten sonraki şefkatinin adı vahiydir. Daha önce yetimken, fakirken şefkat edip himaye ettiği elçisine şimdi de vahyini devam ettirerek şefkat etmektedir. Surenin başlangıcında da şefkat eylemi ile birebir örtüştüğünü düşündüğümüz 'duha' terimi üzerine yemin edilmiştir. "Güneşin ışığının karanlıkları arkada bırakarak yeryüzüne dalga dalga yayıldığı gibi, Allah'ın vahyi de, 'Ufkî Muhammedî'den'⁵⁸ doğup, peyderpey inmeye devam ederek, şafak/şefkat misali bütün karanlıkların/bütün olumsuzlukların üzerine dalga dalga yayılacaktır.

Özetlemek gerekirse şefkat için yapılan tanımlamalar, şefkati oluşturan unsurlardır. Dört kısma ayırdığımız açıklamaların her bir kısmını 'korku', 'sevgi',

⁵² "O, sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kulu Muhammed'e apaçık âyetler indirendir. Şüphesiz Allah, size karşı çok esirgeyici, çok merhametlidir." 2. Bakara: 257; "Allah, iman edenlerin dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. Kâfirlerin velileri ise tâğûttur. (O da) onları aydınlıktan karanlıklara (sürükleyip) çıkarır. Onlar cehennemliklerdir. Orada ebedî kalırlar." 57. Hadid: 9

⁵³ 25. Furkan: 61; 71. Nûh: 16; 78. Nebe: 13.

⁵⁴ "Ey Peygamber biz seni... nur saçan bir kandil olarak gönderdik." 33. Ahzap: 45, 46.

⁵⁵ Karaman Hayrettin, vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, V. 636, 556.

⁵⁶ Yazır, VIII; 5883-5885.

⁵⁷ 93. Duha: 3-8.

⁵⁸ Yazır, VIII, 587.

'hüzün'/'rıfk', ve 'şafak' şeklinde birer kelimedede toparlayabiliriz. Bu kelimelerin taşıdıkları anlamlar tek başlarına veya bir bütün olarak ferdin iç dünyasında, ailenin merkezinde ve toplumun bünyesinde meydana gelmek suretiyle etkili bir şefkat eylemini oluşturan dinamik kuvvetlerdir. Sevgi, acıma ve korku şefkatin beslendiği, duygu/kalp ve düşünce/beyin tabanını; şafak, duygunun eyleme dönüşmesini; rıfk ise eylemin yumuşaklıkla tatbik edilmesini simgelemektedir.

Hız. Peygamber'in, maksadının muhataplar tarafından anlaşılması için çeşitli örneklere sıkça başvurduğu bilinmektedir. Atın yavrusunu emzirmesi örneğinde olduğu gibi farklı tariklerden⁵⁹ gelen birçok hadiste, şefkat tanımlamalarını anne üzerinden yapmış olması dikkat çekicidir. Bu tercih de bize, şefkatin anne kıvamında bir dokunuş olduğunu göstermektedir.

Hem gören hem de gösteren açısından tasvir etmek gerekirse; şefkat, Allah'ın var ettiği can, evreni kucaklayan feleklere coşku veren hayat enerjisidir. İncitmeksizin varlığa sevgiyle dokunuş, içten gelen bir tebessümle gönül tahtına kuruluştur. Nezakettir, zarafettir, tevazu ile yücelmenin sevincidir. Şefkat, diğerini hissediş, haliyle hemhal olma, dertlenme, derdi olma, derde derman olurken derman bulmadır. Zorluğu omuzlamak, aciyete meydan okumak, çaresizliğe çare olmak, karşılık beklemeden tutup kaldırmaktır. Şefkat, sevgi ile yoğrulanların, acı ile kıvrananların, korku ile tedirgin olanların, kalbini aklının önüne geçirmiş olanların, sahip olabileceği bir enerjidir.⁶⁰

Bazı kavramların tarifi zordur. Tarif etmek bir açıdan da sınırlar çizmektir. Anlam enginliğini tarif kalıplarına sıkıştırmak bir tür daraltmadır. Bu da anlam gücünü zayıflatabilir. Şefkat de denizler kadar engin bir kavramdır. Bu enginlikten ancak akıl kâsemizin sığılığı/derinliği kadarını alabildiğimizi söylemek isteriz.

⁵⁹ İbnî Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhamme el-Abbâsî el-Kûfî, *Musannef*, Thk. Muhammed Avvâme, Dâru'l-Kible, Yay., Beyrut, Lübnân 2006, XIX, 163; Buhârî, Edeb, 19; Müslim, Tevbe, 17, 19, 22; İbni Mâce, zühd, 35; Dârîmî, Rikâk, 69; Ebû Dâvûd, Cihât, 112, Edeb, 164.

⁶⁰ Köse, Saffet, 190.

SONUÇ

Şefkat sözcüğün taşıdığı anlamlardan yatay ve dikey şekilde dörtlü bir kavram haritası belirginleşmiştir.

1. Şefkat, korku ve endişenin sevk etmesi ile gerçekleşen koruma eylemidir.
2. Şefkat, sevgi ve ilginin yoğunlaşması ile ıslaha yönelme eylemidir.
3. Şefkat, hüznün ve acıma duygusunun yoğunlaşması ile meydana gelen hassas bir dokunuştur.
4. Şefkat, olumsuzlukların olumluya, karanlığın aydınlığa, gecenin gündüze dönüşmesidir.

Şefkat, korkunun sevk etmesi, sevginin cezp etmesi ve acıma duygusunun etkilemesi ile bir insana bir canlıya ve bir nesneye nazıkçe dokunmak ve rıfk ile muamele etmek suretiyle leyli nehara, kışı bahara, hüznüleri sürûra çevirmektir.

Kavramın anlam binası dört hat/satır ve on altı kelime/sütun üzerinde şekillenmektedir. Şefkat binasının 'korku', 'sevgi', 'acıma', 'rıfk', ve 'şafak' olan beş temel taşı/kelimesi/kavramı/terimi bulunmaktadır. Bu ıstılahların, taşıdıkları anlamlar, tek başlarına veya bir bütün olarak; ferdin iç dünyasında, ailenin merkezinde ve toplumun bünyesinde meydana gelmek suretiyle etkili bir şefkat eylemini oluşturan dinamik kuvvetlerdir. Korku, sevgi ve acıma, şefkatin beslendiği, duygu/kalp ve düşünce/beyin tabanını; rıfk, eylemin yumuşaklıkla tatbik edilmesini şafak, arzu edilene ulaşılmasını ve amacın gerçekleşmesini simgelemektedir.

Şefkatin; koruma, geliştirme, yumuşak davranma ve sonuca ulaşma olmak üzere dört temel işlevi bulunmaktadır. Şefkatin koruma yönü korkudan, geliştirme yönü sevgiden beslenmektedir. Acıma duygusu, koruma ve geliştirme fonksiyonunun ambalaj olmakta, acıların/karanlıkların sevince/aydınlığa evrilmesi de şafak olarak tezahür etmektedir. Şefkat, zarardan ziyandan, hüsrandan, azaptan, cehennemden, acıdan, elemenden, kederden, ağlamaktan korumak; nimete, mükâfata, başarıya, ödüle, sıhhate, afiyete, feraha, huzura, kavuşturmak; sözlü/fiili

müdahaleleri/destekleri incitmeden sunmak kararmaya yüz tutmuş hayatları şafakla buluşturmak böylece yüzleri güldürmektir.

Yaşadığımız çağda ivme kazanmış hak ihlallerinden birisi ve de en az fark edileni tabiatın, hayvanların ve insanların şefkatten mahrum bırakılmasıdır.

Ahlaki erdemler, konumuz itibari ile şefkat, sürekli güncel tutulmalı yeniden ve yeniden kal/söz/anlam ve hal/fiil/eylem olarak hayatta kalmalıdır. Bu durum şefkatin işlevsel olması açısından önemlidir ve gereklidir.

KAYNAKÇA

- Ahmed Muhammed b. Hanbel, *Müsned*, thk, Şuayb el-Arnaûdî, Âdil Mürşîd, Müessesü'r-Risâle Yay., Beyrut, 1995-1416, XXII, 463, 506.
- Akay, Hasan, *İslamî Terimler Sözlüğü*, İşaret Yay., Ankara 1995.
- Asım Efendi, Seyyid Ahmet, *Kamus Tercümesi*, TYEKB. Yay., İstanbul, 2013.
- Budak, Selçuk, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve San'at Yay., Ankara 2003.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *Sahîhu'l-Buhârî*, Çağrı Yay., İstanbul, 1981.
- Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgât*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2007, 1121.
- Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Vadi Yay., Ankara 2001.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi, Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Yay., İstanbul, 1970.
- Fidan Ahmet, Kardaş, Nevin, Önen, Salih, Gökdemir, Sevgi, Erkıran, Hanifi, Koç, Hasan, Başbuğ, Namiye, *Türkçe Sözlük*, Millî Eğitim Basımevi, Yay., Ankara 1979.
- Fîrûz, Âbâdî, *el-Kamûsu'l-Muhît*, İhya'u-Türasi'l-Arabî, Yay., Beyrut, 1991.
- Foulque, Paul, *Pedagoji Sözlüğü*, Terc. Cenap Karakaya, Sosyal Yay., İstanbul 1994.
- Görgün, Tahsin, Cafer, Sadık, Yaran, Aliye, Çınar, Enver, Uysal, *İslam Ahlak Esasları*, ANÜ, Yay., 2015.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmâdü'd-Dîn, İsmail b. Ömer, *Hadislerle Kur'an Tefsiri*, trc., Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, Çağrı Yay., İstanbul 1991.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrerem b. Ali el-Ensârî, *Lisânü'l-Arab* Beyrut 1956.
- Karaman, Fikret, Karagöz, İsmail, Paçacı, İbrahim, Canbulat, Mehmet, Gelişgen, Ahmet, Ural, İbrahim, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay., Ankara, 2010.
- Karaman, Hayrettin, Çağırıcı, Mustafa Dönmez, İbrahim Kâfi, Gümüş, Sadretin, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB Yay., Ankara 2007.
- Kısakürek, Necip Fazıl, *Çile*, Büyük Doğu Yay., İstanbul, 1992.
- Kutluer, İlhan, "Muhabbet", *DİA*, İstanbul, 2005.
- Köse, Saffet, *Genetiği ile oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, Mehir Vakıf Yay., Konya 2015.

-
- Mustafa, İbrahîm, *Mu'cemu'l-Vesîd*, Mektebetül-İslâmiyye Yay., tsz., yy.
 - Mutçalı, Serdar, *Arapça Türkçe Sözlük*, Aralık Yay., İstanbul 1995.
 - Müslim, Ebu'l-Hüseyn b. el- el-Haccâc, el-Kuşeyri en-Nisâbûrî *Sahîhu Müslim*, Thk., Halîl, Memûn Şeyhâ, Dâru'l-Marife, Lübnan, 2005.
 - Nesâî, Ebû Abdurrahman b. Şuayb, *Sünen*, thk., Çağrı Yay., İstanbul 1981.
 - Özön, Mustafa Nihat, *Osmanlıca Türkçe Sözlük*, İnkılap Yay., Ankara 1979.
 - İsfahanî, Râgıp, *Müfredat*, Trc., Abdalbaki Güneş, Mehmet Yolcu, Çıra Yay., İstanbul, 2012.
 - Rıza, Ahmet, *Mucemi Metni'l-Luğa*, Dar-ı Mektebi'l-Hayat, yay., Beyrut tsz.
 - Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, Ankara 2010.
 - Serinsu, Ahmet, Sürmeli, Nedim, Alkan, Mehmet, Akyürek, Arif, Deliser, Ömer, Baştürk, Bilal, Çınar, Ayhan, Yusuf, Ali, *Dîni Terimler Sözlüğü*, MEB, Yay., 2008, 137.
 - Şemseddin Sâmi, *Kamus-i Türkî*, Çağrı Yay., İstanbul, 2001.
 - Tarhan. Nevzat, *Duyguların Psikolojisi*, Timaş Yay., İstanbul 2013.
 - _____, *Makul Çözümler Aile İçi İletişim Rehberi*, Timaş Yay., İstanbul, 2007.
 - Tirmîzî, Ebû İsâ Muhammed bin İsâ, *Sünen*, thk., Beşâr b. Avâd, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1996.
 - Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük, Erişim Tarihi: 17.02.2016, <http://www.tdk.gov.tr>.
 - Uludağ, Süleyman, *Tasavvufî Terimler Sözlüğü*, Kabak Yay., İstanbul 2001.
 - Yeğîn, Abdullah, Badıllı, Abdulkadir, Hekimoğlu, İsmail, Çam, İlham, *Osmanlıca Türkçe Büyük Lügat*, Ziya Ofset, Yay., İstanbul 1993.
 - Zebîdi, Ebu'l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed, *Tacü'l-Arus Min Cevahiri'l-Kamus*, thk., Abdu's-Settar Ahmet Ferac, Daru'l-İhya'i-Türası'l-Arabiyye, Lübnan, 1965.